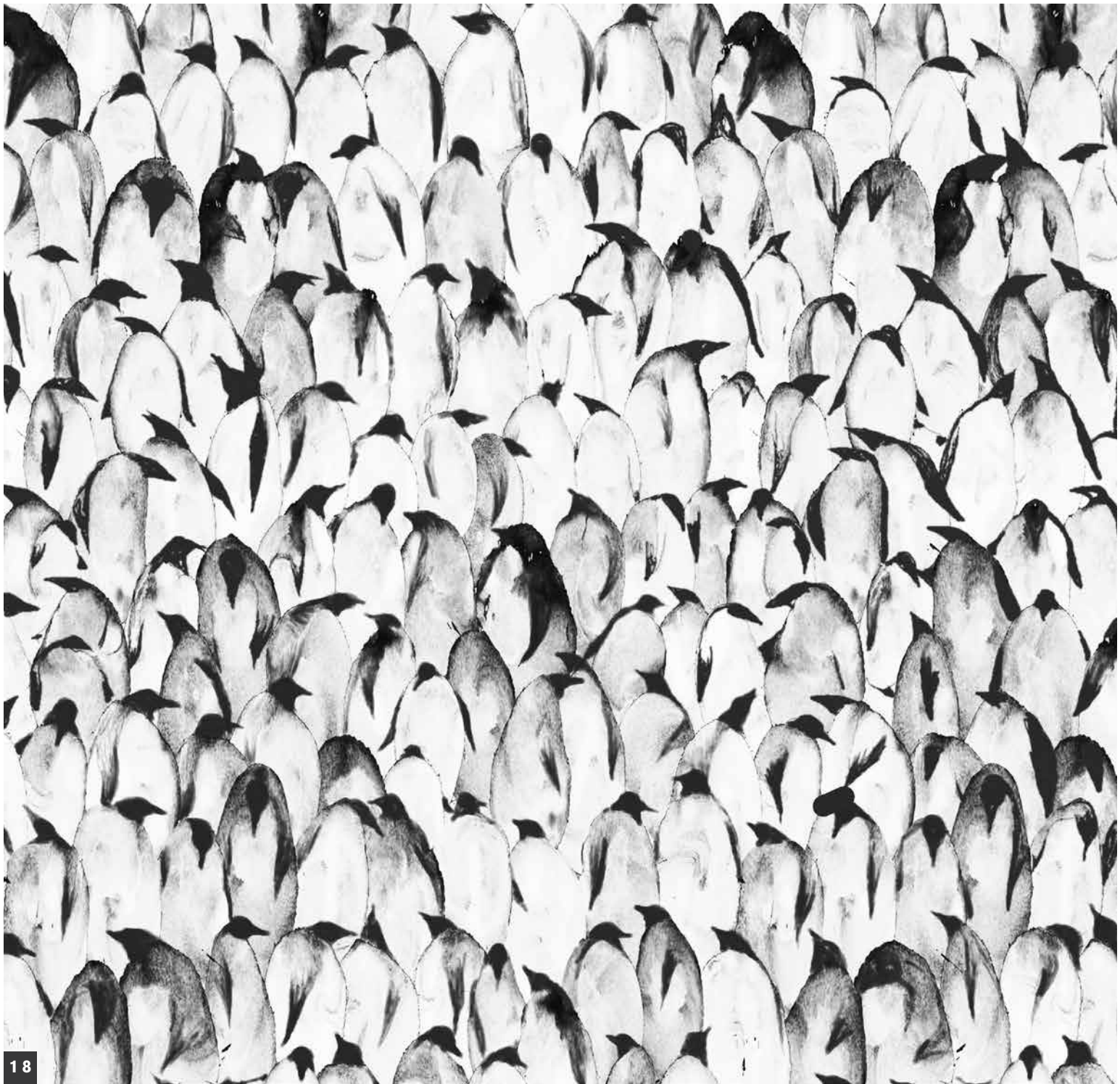

Democratie

In mei 2013 verscheen een boek met de titel 'The beautiful risk of education' van auteur en vermaard onderwijspedagoog Gert Biesta. Inmiddels is ook een Nederlandse vertaling van het boek verschenen, onder redactie van René Kneyber. Het boek belicht het onvermijdelijke risico van onderwijs; onderwijs is een verzameling van kwetsbare processen. Biesta pleit voor het centraal durven stellen van deze kwetsbaarheid, dit risico, omdat het in zich schoonheid en waarde heeft. Hij belicht zijn gedachten goed aan de hand van zeven kernthema's: creativiteit, communicatie, onderwijzen, leren, emancipatie, democratie en virtuositeit. Van Twaalf tot Achttien heeft een aantal auteurs uitgenodigd om een eigen reflectie te plegen op de thema's zoals deze zich in het boek presenteren. In deze voorlaatste bijdrage reflecteren Ben van der Hilst en Annette Valkengoed op het thema Democratie.

In hoofdstuk 6 over democratie gaat Biesta een gesprek aan met Hannah Arendt over de verhouding tussen onderwijs en politiek. Hannah Arendt pleit voor een strikte scheiding tussen opvoeding/onderwijs en politiek. Politiek speelt zich volgens haar per definitie af in het publieke domein en het onderwijs vormt juist de schakel tussen het private en het publieke domein. Jongeren moeten eerst toegerust worden om in dat publieke domein met democratische waarden mee te doen aan het politieke spel. Democratie gaat over het je verhouden als individu tot de pluriformiteit van de mensen waarmee je samenleeft. Om dat goed te kunnen moet je de ander kunnen begrijpen. Opvoeding en onderwijs dragen bij aan de ontwikkeling tot mensen die in staat zijn niet alleen om de ander te begrijpen, maar ook om zich te verplaatsen in anderen, de wereld via de anderen te beschouwen, zonder daarbij de eigen blik te verliezen. Als je dit nog niet kunt, dan bestaat het grote gevaar dat politiek bij kinderen verwordt tot het recht van de meerderheid.

TEKST: ANNETTE VALKENGOED, BEN VAN DER HILST

Geen scheidslijn

Biesta onderschrijft deze beschrijving van democratie. Hij verzet zich echter tegen het idee dat er een scheiding aan te brengen zou zijn tussen de wereld van de volwassenen en die van de wordende volwassene en uiteraard tegen het psychologische model dat Arendt hanteert over onderwijs als ontwikkeling. Onderwijs is immers bij Biesta *onderwijzen* en niet: zich laten ontwikkelen. Leerlingen maken al deel uit van de wereld van de volwassenen en moeten zich al verhouden tot pluriformiteit. En er zijn volwassenen die het vermogen het perspectief van de ander te kunnen nemen niet bereikt hebben en mogelijk nooit bereiken. Niet in staat zijn tot perspectief nemen en wél deelnemen aan democratisch handelen is niet waarin jongeren en volwassenen zich van elkaar onderscheiden. Volgens Biesta is de inzet van onderwijspedagogiek een volwassen omgang met de ander en het nieuwe mogelijk maken. Democratisch onderwijs heeft de taak om wat gewenst wordt om te vormen tot wat wenselijk wordt geacht voor het individu én de samen-

leving. Volgens Biesta biedt het onderwijs, veel meer dan in het publieke domein gebeurt, de mogelijkheid tot het leren van reflectie. Dat is voor democratisch handelen belangrijk, omdat dat handelen onvoorspelbaar is. In de basis is er handelingsvrijheid voor ieder individu. Een van de kenmerken van democratisch handelen is erkennen dat die handelingsvrijheid zowel jou als de ander toekomt. Dat vraagt om reflectief vermogen, uitstijgen boven het najagen van het eigen gelijk.

Het prachtige risico van democratisch onderwijs

Wanneer je naar de drie domeinen van de onderwijspedagogiek kijkt die Biesta onderscheidt (kwalificatie, socialisatie en subjectificatie), kun je stellen dat in het domein van de kwalificatie kennis vergaard kan worden over de democratie en dat in het domein van de socialisatie leerlingen geleerd kan worden zich volgens de regels van de democratie te gedragen. Deze twee 'opbrengsten' zouden te meten zijn en in 'eindtermen' beschreven kunnen worden, waardoor ze via een

programmagestueerd onderwijsproces bereikt kunnen worden. De verleiding van de schijnbare exactheid. Dat is het risicoloze, de eenzijdige focus op slechts een van de domeinen waartegen Biesta zich keert. Niet zozeer vanwege ideologische redenen, maar vooral ook omdat democratisch *handelen* zo nauw verbonden is met subjectificatie ofwel vorming: dat gaat immers over emancipatie en vrijheid en de verantwoordelijkheid die daarmee gepaard gaat. Onderwijs richt zich dus niet alleen op het ontwikkelen van de eigen identiteit maar nadrukkelijk ook op een bestaan in de wereld met anderen. Onderwijs dat beoogt bij te dragen aan versterking van de democratie is dus per definitie pedagogisch van aard en richt zich op alle drie (overlappende) doeldomeinen en functies van onderwijs. Dat 'beogen' kan niet meer zijn dan het koesteren van de hoop dat, als wij onderwijzen over democratie in kwalificerende en socialiserende zin en *tegelijkertijd* de leerling in zijn subjectiviteit

Niets in het onderwijs is in zichzelf wenselijk, het hangt altijd af van wat men wil bereiken.

aanspreken, erkennen en tegemoet treden, de leerling steeds beter zijn vrijheid benut in relatie met de ander. Dit koesteren van de hoop is een uitvloeisel van het 'prachtige *risico* van onderwijs'. We weten niet zeker wat de uitkomst ('opbrengst') van ons onderwijzen is. Je zou ook kunnen spreken over het 'prachtige *risico* van de democratie'. Inherent aan democratisch handelen is immers dat je niet treedt in de vrijheid van de ander om om te gaan met jouw initiatieven en dus is het onvoorspelbaar hoe die initiatieven verder gebracht worden in de dialoog met de ander. Biesta beschouwt onderwijs dat tegelijkertijd aandacht besteedt aan de drie eerder genoemde domeinen als democratisch onderwijs. Democratisch onderwijs is dan een manier van samenzijn waarin partijen tot hun recht kunnen komen, een voortdurend proces zonder einde, lastig en frustrerend, maar een fundamenteel werelds proces. Democratisch onderwijs verhoogt de kans op democratisch handelen van de leerling. Omdat 'democratisch onderwijs' gemakkelijk verkeerd begrepen kan worden (zoets als meeste stemmen gelden of de leerlingen bepalen zelf wat er onderwezen wordt, zoals op 'democratische scholen') is het belangrijk om vast te stellen dat Biesta bedoelt dat het democratische zit in de wijze van onderwijzen, in de wijze waarop onderwijs werkt met een begrip van uniciteit, dat ieder kind telt. En in de wijze waarop onderwijs een beroep doet op het verantwoordelijkheid nemen vanuit die uniciteit.

Bedreiging van de democratische professionaliteit

Daarnaast is er nog een democratische laag te onderscheiden, die niet zozeer in dit boek wordt uitgewerkt maar wel in een artikel van Biesta uit 2014¹. Daarin wordt gesteld dat *wat* de leraar onderwijst in de domeinen van de kwalificatie en socialisatie steeds meer onttrokken wordt aan democratische controle, omdat dit centraal wordt vastgesteld in protocollen en examens, die niet de uitkomsten zijn van democratische besluitvorming.

Biesta ziet dat als een gevolg van het rendementsdenken, de ranglijsten en de toegenomen afrekencultuur. Daardoor wordt er steeds meer op gelet of scholen bepaalde standaarden al of niet bereiken, maar staan die standaarden zelf niet meer ter discussie. Hij pleit voor het herwinnen van de 'democratische professionaliteit' van de leraar. Niets in het onderwijs is in zichzelf wenselijk, het hangt altijd af van wat men wil bereiken. Biesta pleit voor professionals die niet alleen maar uitvoerder zijn van de agenda's van anderen en voor een school die niet louter een functie is van de maatschappij.

Bedreiging van de democratische arbeidsorganisatie

We zouden hier nog een derde laag aan willen toevoegen: het (gebrek aan) democratisch gehalte van de schoolorganisatie. Democratische professionaliteit veronderstelt een gemeenschappelijke doordinking door professionals van wat en hoe onderwezen wordt. Dat betekent een niet vrijblijvende dialoog die niet anders dan *horizontaal* gevoerd kan worden in hechte onderwijsteams, units en secties in de school. Bijna alle scholen zijn echter verticaal en *op het individu* sturend ingericht, met weinig effect op het wezenlijke van de leraarstaak, die zich binnen de klas afspeelt. Deze verticalisering van de sturing is de laatste jaren alleen maar toegenomen, onder andere door schaalvergroting en (politieke) druk van buiten.

De democratische professionaliteit van de leraar wordt dus op twee belangrijke manieren bedreigd: door de ondemocratische afrekencultuur en de ondemocratische organisatiestructuur van scholen. Deze ondemocratische organisatiestructuur vormt ook een belangrijke belemmering voor scholen om weerstand te bieden aan de bedreiging van de democratische professionaliteit die van buiten komt. Het pleidooi van Biesta voor een dergelijke weerstand is dus ook een pleidooi voor het democratiseren van de organisatiestructuur.

Een eerste aangrijpingspunt

Democratische vorming wordt bereikt (althans de kans daarop neemt toe) door democratisch onderwijs (wat volgens Biesta gelijk staat aan pedagogisch onderwijs). Maar democratisch onderwijs veronderstelt democratische professionaliteit, die gerespecteerd wordt door de 'buitenwacht' en ondersteund wordt door een democratische organisatiestructuur in de school. Daar ligt dus een belangrijk eerste aangrijpingspunt.

In onze praktijk als schoolleider en als onderzoeker hebben we gemerkt dat het niet eenvoudig maar wel zeer (be)lonend is om de congruentie na te streven tussen de onderwijspedagogische ruimte en het inrichten van de arbeidsorganisatie als (professionele) *democratie*, met al zijn prachtige risico's. ●

► Ben van der Hilst is oud-rector voortgezet montessorionderwijs en eigenaar van Het Leren Organiseren.

Annette van Valkengoed is directeur van Laterna Magica, een integraal kindcentrum voor kinderen van nul tot en met 13 jaar in Amsterdam.

Noten

¹ 'De vorming van de democratische professional. Over professionaliteit, normativiteit en democratie'. *Waardenwerk: Journal of Humanistic Studies* 56 (May 2014): 7-18